

УДК 377:159.9:37.07:316.3

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2026.1.14>

Оксана ЛАПА

кандидат педагогічних наук, старший дослідник, докторант,
Інститут професійної освіти НАПН України, oksana.lapa@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0964-7674

ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та визначенні їх ролі у професійному розвитку фахівців і забезпеченні психологічно безпечного освітнього середовища.

Методологія дослідження ґрунтується на теоретичних методах: системно-структурного аналізу (ієрархічної класифікація та диференціації принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти на фундаментальні (загальні) та контекстуальні (специфічні); термінологічного аналізу для уточнення дефініцій; методу моделювання для визначення логічних зв'язків між внутрішніми трансформаціями особистості психолога та зовнішніми вимогами освітнього середовища.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні поділу принципів розвитку професійної культури практичних психологів на загальні та специфічні, розробленні класифікації загальних принципів (методологічні, психолого-педагогічні, організаційно-професійні, особистісно-аксіологічні) та визначенні системи специфічних принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної освіти, які об'єднано у такі групи: етико-професійні, організаційно-функціональні, принципи професійної безпеки та благополуччя, соціально-орієнтовані.

Реалізація загальних і специфічних принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної освіти сприяє підвищенню якості психологічного супроводу освітнього процесу, формуванню психологічно безпечного освітнього середовища, розвитку психологічної культури учасників освітнього процесу, професійному розвитку вищезгаданого фахівця та забезпеченню його професійного благополуччя.

Ключові слова: професійна культура, практичний психолог, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, професійний розвиток, принципи розвитку професійної культури, освітнє середовище.

Oksana LAPA. PRINCIPLES FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL CULTURE OF PRACTICAL PSYCHOLOGISTS IN VOCATIONAL (VOCATIONAL-TECHNICAL) EDUCATION INSTITUTIONS

The article provides a theoretical substantiation of the principles for developing the professional culture of practical psychologists in vocational (vocational-technical) education institutions.

The aim of the article is to theoretically substantiate the principles for developing the professional culture of practical psychologists in vocational (vocational-technical) education institutions and to determine their role in the professional development of specialists and the provision of a psychologically safe educational environment.

The research methodology is based on theoretical methods: systemic-structural analysis (hierarchical classification and differentiation of the principles for developing the professional culture of practical psychologists in vocational (vocational-technical) education institutions into fundamental (general) and contextual (specific) ones); terminological analysis to refine definitions; and modeling to determine the logical connections between the internal transformations of the psychologist's personality and the external requirements of the educational environment.

The scientific novelty lies in the substantiation of the division of professional culture development principles for practical psychologists into general and specific categories; the development of a classification of general principles (methodological, psychological-pedagogical, organizational-professional, personal-axiological); and the definition of a system of specific principles for developing the professional culture of practical psychologists in vocational education institutions, which are grouped into ethico-professional, organizational-functional, professional safety and well-being, and socially-oriented categories.

The implementation of general and specific principles for developing the professional culture of practical psychologists in vocational education institutions contributes to enhancing the quality of psychological support within the educational process, forming a psychologically safe educational environment, developing the psychological culture of all educational process participants, fostering the professional development of the aforementioned specialists, and ensuring their professional well-being.

Key words: professional culture, practical psychologist, vocational (vocational-technical) education institution, professional development, principles of professional culture development, educational environment.

Постановка проблеми. Умови воєнного часу та повоєнного відновлення України суттєво підвищують вимоги до професій-

ної діяльності практичних психологів закладів професійної освіти (надалі – ЗП(ПТ)О), оскільки значна частина здобувачів освіти

належить до вразливих категорій населення, потребує психологічної підтримки, соціально-психологічної адаптації, формування життєстійкості, професійного самовизначення та самореалізації. У зв'язку з цим зростає роль не лише професійної компетентності практичного психолога ЗП(ПТ)О, а також його професійної культури як інтегративної-характеристики особистості. У сучасних наукових дослідженнях професійна культура розглядається як важливий чинник забезпечення якості освіти, розвитку освітнього середовища і сталості освітніх систем. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема визначення методологічних засад професійної культури практичних психологів ЗП(ПТ)О, зокрема, принципів її розвитку. У науковій літературі поняття «принцип» розглядається як одна з базових методологічних категорій наукового дослідження, як основне вихідне положення, керівна ідея, що визначає вимоги до організації певного процесу. У наукових розвідках професійної культури фахівців ця дефініція трактується як методологічна основа її формування і розвитку, яка визначає зміст, організаційні форми, методи і засоби, а також вимоги до професійного саморозвитку фахівця.

Так, О. Дубасенюк обґрунтовує, що формування і розвиток професійної культури педагогів має здійснюватися на основі принципів гуманізації, культуровідповідності, професійної спрямованості, єдності теоретичної і практичної підготовки, безперервності професійного розвитку, творчої самореалізації особистості, які розглядаються як методологічна основа розвитку професійної культури [2]. У дослідженні Ю. Колісник-Гуменюк професійна культура розглядається як умова професійного становлення майбутнього фахівця, а її формування пов'язується з розвитком творчого мислення, професійної спрямованості навчання, розвитку особистісних якостей і професійних здібностей [3]. Наукові розвідки М. Михнюк розглядають принципи розвитку професійної культури викладачів ЗП(ПТ)О як вимоги та правила організації процесу розвитку, які виходять із закономірностей професійної освіти і професійної діяльності. До основних принципів науковиця відносить принципи системності, безперервності, інтеграції теорії і практики, професійної спрямованості, культуровідповідності, інноваційності, підкреслюючи, що вони виконують регулятивну функцію та визначають зміст, форми й методи розвитку професійної культури педагогічних працівників, а також мають системний характер

і охоплюють усі компоненти професійної культури [4]. У працях В. Радкевич простежуються такі методологічні принципи формування і розвитку професійної культури: принцип гуманізації професійної освіти, принцип культуровідповідності, принцип інтеграції загальної і професійної культури, принцип професійної мобільності, принцип безперервності професійного розвитку [7, 8]. У дослідженнях О. Радкевича, присвячених розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти як складової їх професійної культури загалом, окреслено наступні принципи розвитку культури фахівця: мотиваційної зумовленості розвитку, професійної спрямованості, інноваційності, рефлексивності, професійної відповідальності [9]. У працях І. Степанця розвиток професійної культури викладача закладу вищої освіти розглядається на основі принципів інноваційності, професійної спрямованості, інтеграції педагогічної теорії і практики, розвитку творчої активності, професійної самореалізації. Цей автор підкреслює, що принципи розвитку професійної культури мають враховувати сучасні вимоги до професійної діяльності викладача та тенденції розвитку освіти [10]. Особливим акцентом наукових розвідок Л. Гончар є позиціонування професійної культури як ціннісного утворення, яке формується в процесі професійної діяльності. Принципами її розвитку авторка окреслила принципи суб'єктності, професійної діяльності, культурологічної спрямованості та професійної самореалізації [1].

Разом з тим аналіз наукових джерел свідчить, що у дослідженнях визначено окремі принципи формування професійної культури майбутніх фахівців різних галузей, педагогів, керівників закладів освіти, однак відсутні комплексні дослідження, присвячені обґрунтуванню системи принципів розвитку професійної культури практичних психологів З(ППТ)О.

Отже, **мета** нашої статті полягає у теоретичному обґрунтуванні системи принципів розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та визначенні їх ролі у забезпеченні професійного розвитку психолога.

Методологія. В дослідженні застосовано комплекс теоретичних методів: системно-структурний аналіз, який став інструментальною основою для ієрархічної класифікації та диференціації принципів розвитку професійної культури практичних психологів ЗП(ПТ)О на фундаментальні (загальні), що

базуються на універсальних законах дидактики й психології, та контекстуальні (специфічні), які відображають унікальні особливості функціонування закладів професійної (професійно-технічної) освіти; термінологічний аналіз для уточнення дефініцій; а також метод моделювання для визначення логічних зв'язків між внутрішніми трансформаціями особистості психолога та зовнішніми вимогами освітнього середовища ЗП(ПТ)О.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць з проблеми розвитку професійної культури засвідчив, що принципи професійного розвитку мають як універсальний, так і професійно зумовлений характер. *Універсальність* принципів розвитку професійної культури зумовлена тим, що професійна культура є інтегративною характеристикою особистості будь-якого фахівця і включає ціннісний, когнітивний, діяльнісний та особистісний компоненти, розвиток яких підпорядковується загальним закономірностям професійного становлення особистості, професійної освіти та професійної діяльності. Водночас професійна культура фахівця конкретної галузі має професійно зумовлені особливості, які визначаються змістом професійної діяльності, умовами праці, професійними функціями, рівнем відповідальності, особливостями взаємодії з людьми, професійними ризиками та безпосередніми вимогами до особистості фахівця. Так, професійна діяльність практичного психолога ЗП(ПТ)О має низку специфічних особливостей, як от: робота з різними віковими і соціальними категоріями здобувачів освіти; необхідність дотримання принципів професійної етики і конфіденційності; діяльність у ситуаціях психологічної кризи; відповідальність за психологічну безпеку освітнього середовища; необхідність збереження власного ментального здоров'я і професійного благополуччя; участь у формуванні психологічної культури освітнього середовища і громади [5]. Ці особливості професійної діяльності зумовлюють необхідність визначення специфічних принципів розвитку професійної культури практичних психологів, які відображають особливості їх професійної діяльності, професійної відповідальності та професійних функцій. Отже, принципи розвитку професійної культури доцільно поділяти на дві групи: 1) загальні принципи розвитку професійної культури; 2) специфічні принципи розвитку професійної культури.

Загальні принципи розвитку професійної культури мають комплексний характер і охоплюють різні аспекти професійного станов-

лення особистості: ціннісний, особистісний, діяльнісний, освітній та соціальний. У зв'язку з цим вважаємо доцільним класифікувати за їх функціональним призначенням та змістовим спрямуванням і об'єднати у такі групи.

1. *Методологічна група принципів* визначає загальні наукові підходи до розвитку професійної культури як цілісного явища та відображає закономірності професійного розвитку особистості. До них належать: принцип системності, принцип науковості, принцип культуровідповідності, принцип гуманізації, принцип аксіологічної спрямованості. Методологічні принципи визначають загальну концепцію розвитку професійної культури практичних психологів ЗП(ПТ)О, її цілі, зміст і загальні підходи до організації процесу професійного розвитку.

2. *Психолого-педагогічні принципи* розвитку професійної культури фахівця визначають особливості його розвитку в процесі професійної підготовки та професійної діяльності. До цієї групи належать принципи: професійної спрямованості, єдності теорії і практики, безперервності професійного розвитку, саморозвитку і самовдосконалення, рефлексивності, суб'єктності, індивідуальної траєкторії професійного розвитку. Вищезгадані принципи визначають логіку становлення особистості фахівця та розвиток його професійно значущих якостей.

3. *Організаційно-професійні принципи* розвитку професійної культури окреслюють вимоги до організації цього процесу в системі професійної освіти та діяльності. До них відносимо наступні принципи: інтеграції освіти, науки і практики, професійної взаємодії, професійної відповідальності, інноваційності, професійної мобільності. Ця група визначає організаційні та діяльнісні аспекти розвитку професійної культури фахівця.

4. *Особистісно-аксіологічні принципи* розвитку професійної культури пов'язані з формуванням цінностей, професійної етики, професійної свідомості та професійної ідентичності фахівця. До групи ми відносимо такі принципи: ціннісно-сміслової спрямованості, професійної етики, професійної ідентичності, творчої самореалізації, професійного самоствердження. Вищезгадані принципи визначають розвиток ціннісної сфери особистості фахівця та його професійної культури як особистісної якості.

Специфічні принципи розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної освіти зумовлені особливостями їх професійної діяльності та ґрунтуються на професійному стандарті «Практичний психо-

лог закладу освіти». Відповідно до стандарту, визначимо, що професійна діяльність практичного психолога ЗП(ПТ)О спрямована на психологічний супровід освітнього процесу, надання психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, збереження та зміцнення психічного здоров'я, профілактику негативних соціально-психологічних явищ, створення психологічно безпечного освітнього середовища, сприяння розвитку особистості та формуванню психологічної культури учасників освітнього процесу [6]. Зміст професійної діяльності практичного психолога включає психодіагностичну, консультативну, корекційно-розвиткову, профілактичну, просвітницьку та організаційно-методичну роботу та має гуманістичний, соціально орієнтований, етично відповідальний та психологічно безпековий характер.

Новизна дослідження. Саме ці особливості професійної діяльності визначають необхідність обґрунтування специфічних принципів розвитку професійної культури практичного психолога, які повинні відображати етичні, безпекові, соціальні та професійно-функціональні засади його діяльності. Ми об'єднали їх у нижчезазначені чотири групи.

1 група. Етико-професійні принципи визначають морально-етичні засади професійної діяльності практичного психолога ЗП(ПТ)О та розвиток його професійної культури як носія професійних цінностей і норм професійної етики. До цієї групи належать принципи: етичної відповідальності, конфіденційності, професійної ідентичності, гуманістичної спрямованості діяльності фахівця; професійної доброчесності.

Зважаючи на новизну наших наукових розвідок, вважаємо за доцільне коротко обґрунтувати кожен з принципів. *Принцип етичної відповідальності* передбачає усвідомлення практичним психологом ЗП(ПТ)О відповідальності за результати своєї професійної діяльності, психологічний стан учасників освітнього процесу, наслідки психологічного впливу та прийняті професійні рішення. *Принцип конфіденційності* є базовим і визначає необхідність збереження професійної таємниці, нерозголошення інформації, отриманої у процесі професійної діяльності, формування довірливих відносин між фахівцем і учасником освітнього процесу. *Принцип професійної ідентичності* передбачає усвідомлення себе як представника професійної спільноти, прийняття професійних цінностей, норм і стандартів професійної діяльності, формування професійної самосвідомості та

професійної позиції. *Принцип гуманістичної спрямованості* діяльності цього фахівця підкреслює орієнтацію професійної діяльності практичного психолога на розвиток, підтримку, захист прав і гідності конкретної особи, створення умов для особистісного і професійного становлення здобувачів освіти ЗП(ПТ)О. *Принцип професійної доброчесності* передбачає відповідальність, чесність, наукову обґрунтованість професійної діяльності, недопущення маніпуляцій щодо особи, групи осіб, дій чи документів, дотримання професійних стандартів і Етичного кодексу психолога. Таким чином, етико-професійні принципи визначають ціннісну основу розвитку професійної культури практичного психолога ЗП(ПТ)О.

2 група. Організаційно-функціональні принципи обґрунтовують особливості професійної діяльності практичного психолога у закладі освіти та його взаємодію з іншими учасниками освітнього процесу. До них належать принципи: міждисциплінарної взаємодії, супервізії та професійної підтримки, професійної взаємодії з учасниками освітнього процесу, системності психологічного супроводу, науково-методичного забезпечення діяльності психолога. Далі подамо їх коротку характеристику.

Принцип міждисциплінарної взаємодії передбачає співпрацю практичного психолога з педагогами, соціальними працівниками, медичними працівниками, адміністрацією закладу освіти та іншими фахівцями з метою комплексного вирішення проблем усіх учасників освітнього процесу. *Принцип супервізії та професійної підтримки* наголошує на обов'язковій участі всупервізійних сесіях, інтервізійних групах, професійних спільнотах з метою підвищення якості власної діяльності та розвитку професійної культури. *Принцип професійної взаємодії* з учасниками освітнього процесу визначає необхідність конструктивної взаємодії практичного психолога з педагогами, здобувачами освіти, батьками, адміністрацією ЗП(ПТ)О. *Принцип системності психологічного супроводу* зазначає обов'язковий системний характер усіх видів діяльності практичного психолога (діагностика, профілактика, корекція, консультування, просвіта та психологічний супровід освітнього процесу). *Принцип науково-методичного забезпечення діяльності* передбачає використання науково обґрунтованих методів, засобів, програм; діагностичного, корекційного, розвивального, профілактичного інструментарію; технологій психологічної роботи і постійне підвищення

професійної кваліфікації. Отже, вищезгадана група принципів визначає організацію професійної діяльності психолога.

3 група. Принципи професійної безпеки та благополуччя. Професійна діяльність практичного психолога ЗП(ПТ)О пов'язана з високим рівнем емоційного навантаження, роботою з травматичним досвідом, кризовими ситуаціями, тому розвиток професійної культури повинен забезпечувати збереження ментального здоров'я як фахівця, так і учасників освітнього процесу. До цієї групи ми додали принципи: психологічної безпеки, професійного благополуччя, самозбереження та профілактики професійного вигорання, кризової готовності, розвитку резильєнтності. Отже, *принцип психологічної безпеки* передбачає створення психологічно безпечного освітнього середовища, попередження психологічного насильства, булінгу, дискримінації, забезпечення психологічного комфорту і захисту ментального здоров'я учасників освітнього процесу ЗП(ПТ)О. *Принцип професійного благополуччя* практичного психолога визначає необхідність створення умов для професійного розвитку і самореалізації, психологічного комфорту та задоволеності своєю професійною діяльністю. *Принцип самозбереження та профілактики професійного вигорання* передбачає формування навичок саморегуляції, самопомоги, професійної рефлексії, раціональної організації професійної діяльності з метою збереження власного ментального здоров'я та попередження професійного вигорання. *Принцип кризової готовності* розкриває готовність фахівця до роботи у кризових ситуаціях, надання психологічної допомоги у ситуаціях стресу, травми, втрати, адаптації до складних життєвих обставин. *Принцип розвитку резильєнтності* визначає спрямованість професійної діяльності практичного психолога на розвиток процесу життєстійкості, адаптивності, здатності долати кризові ситуації в усіх учасників освітнього процесу.

4 група. Соціальноорієнтовані принципи визначають соціальну роль практичного психолога ЗП(ПТ)О, спрямованість його професійної діяльності на освітнє середовище, сім'ю, громаду. До цієї групи належать принципи: превентивності та психопрофілактики; соціальної спрямованості діяльності психолога; формування психологічно безпечного освітнього середовища; розвитку психологічної культури освітнього середовища; громадоорієнтованості професійної діяльності. Отже, *принцип превентивності та психопрофілактики* передбачає спрямованість діяль-

ності практичного психолога на попередження негативних явищ в освітньому середовищі закладу, формування безпечної поведінки здобувачів освіти. *Принцип соціальної спрямованості* діяльності визначає орієнтацію фахівця на вирішення соціально значущих проблем, соціалізацію здобувачів освіти, їх професійне самовизначення та адаптацію у суспільстві. *Принцип формування психологічно безпечного освітнього середовища* передбачає системну діяльність практичного психолога, спрямовану на створення безпечного, підтримувального, розвивального освітнього середовища. *Принцип розвитку психологічної культури освітнього середовища* розкриває професійну діяльність практичного психолога щодо підвищення психологічної компетентності усіх учасників освітнього процесу, формування культури спілкування, взаємодії, психологічної безпеки. *Принцип громадоорієнтованості* діяльності вищезгаданого фахівця визначає взаємодію практичного психолога з територіальною громадою, соціальними службами, громадськими організаціями з метою вирішення соціально-психологічних проблем молоді.

Отже, реалізація вищезазначених специфічних принципів розвитку професійної культури практичних психологів ЗП(ПТ)О забезпечить етичні, організаційні, соціальні, безпекові засади професійної діяльності.

Висновки. У нашому дослідженні на основі аналізу наукових джерел встановлено, що принципи розвитку професійної культури практичного психолога ЗП(ПТ)О є методологічною основою професійного становлення фахівця та визначають концептуальні, змістові, організаційні та ціннісні засади розвитку його професійної культури. Нами обґрунтовано доцільність поділу принципів розвитку професійної культури вищезгаданого фахівця на загальні (які відображають універсальні закономірності професійного становлення особистості) та специфічні (характерні для розвитку професійної культури саме практичного психолога ЗП(ПТ)О). Загальні принципи об'єднані у такі групи: методологічні, психолого-педагогічні, організаційно-професійні та особистісно-аксіологічні, а специфічні згруповано в етико-професійні, організаційно-функціональні, професійної безпеки та благополуччя, соціальноорієнтовані. Отже, реалізація загальних і специфічних принципів розвитку професійної культури практичних психологів забезпечує не тільки успішний професійний розвиток вищезгаданого фахівця, але й підвищення якості

психологічного супроводу освітнього процесу, формування психологічно безпечного освітнього середовища, розвиток психологічної культури та резильєнтність освітнього середовища ЗП(ПТ)О.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні педагогічних умов, моделі та технологій розвитку професійної культури практичних психологів закладів професійної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гончар Л. В. Змістова структура культури професійної діяльності майбутніх менеджерів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 73. С. 62–66. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.73-1.13>
2. Дубасенюк О. А. *Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика* : Професійно-педагогічна освіта: методологія, теорія, практика : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 400 с. <https://eprints.zu.edu.ua/28987/1/Дубасенюк%20монографія.pdf>
3. Колісник-Гуменюк Ю. І. Формування професійної культури майбутніх фахівців у професійно-технічних навчальних закладах. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2014. Вип. 8. С. 98–103. <https://lib.iitta.gov.ua/7901/>
4. Михнюк М. І. Принципи розвитку професійної культури викладачів спеціальних дисциплін професійно-технічних навчальних закладів *Професійна освіта*. 2013. <https://surl.li/mrirtz>
5. *Положення про психологічну службу у системі освіти України* : наказ МОН України від 22.05.2018 № 509. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text>
6. *Професійний стандарт за професією «практичний психолог закладу освіти*: Наказ МОН України від 24.11.2020 № 2425. <https://surl.li/vatdbc>
7. Радкевич В. О. Інститут професійної освіти НАПН України: від наукових досліджень – до кращих освітніх практик. *Вісник НАПН України*, 2022. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4115>
8. Радкевич В. О. Професійна компетентність як складова професійної культури фахівця. *Педагогічна і психологічна науки в Україні*, 2012. URL: <https://surl.li/kcnoan>
9. Радкевич О. П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: теорія і практика: монографія. Київ: Майстер Книг. 2020. 400 с. <https://surl.li/zkwwmd>
10. Степанець І. В. Тенденції та принципи формування професійно-педагогічної культури викладача закладу вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 6 (70). С. 138–147.

Дата першого надходження статті до видання: 31.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 27.05.2026